

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ У СВІТЛІ СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУКТИВІЗМУ

Шаповалова О. І.

кандидат політичних наук, докторантка

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема трансформації зовнішньої політики держав крізь призму соціального конструктивізму. На основі базових положень цієї парадигми формулюється уявлення про цей процес як перманентну динаміку конструювання та деконструкції акторами соціальних значень та асоційованих з ними практик, виокремлюється адаптивний та фрустраційний характер зовнішньополітичних змін та аналізується взаємозв'язок трансформаційних процесів у зовнішньополітичному комплексі держави та у структурі міжнародної системи.

Ключові слова: зовнішня політика, трансформація, соціальний конструктивізм, деконструкція, адаптивні зміни.

В статье рассматривается проблема трансформации внешней политики государств сквозь призму социального конструктивизма. На основе базовых положений данной парадигмы формулируется представление об этом процессе как о перманентной динамике конструирования и деконструкции акторами социальных значений и ассоциированных с ними практик, выделяется адаптивный и фрустрационный характер внешнеполитических изменений и анализируется взаимосвязь трансформационных процессов во внешнеполитическом комплексе государства и в структуре международной системы.

Ключевые слова: внешняя политика, трансформация, социальный конструктивизм, деконструкция, адаптивные изменения.

The article examines the problem of foreign policy transformation through the prism of social constructivism. Proceeding from the basic provisions of this paradigm the author formulates an interpretation of this process as permanent dynamics of construction and deconstruction by actors of social meanings and practices associated with them, differentiates among adaptive and frustrational nature of foreign policy changes and analyses the interlink between transformational process in state's foreign policy complex and the structure of international system.

Key words: foreign policy, transformation, social constructivism, deconstruction, adaptive changes.

Питання трансформації зовнішньої політики, як й інших складових системи міжнародних відносин, викликає значний інтерес у міжнародно-політичній науці. Разом з тим, це питання є настільки складним та багатограним, що спроби його теоретичного осмислення в межах різних наукових парадигм здійснювались вельми спорадично.

Для соціального конструктивізму трансформативний аспект міжнародних відносин є природним предметом наукового аналізу, оскільки конструювання соціальних феноменів є, власне, первинним і основним способом трансформації міжнародної дійсності. Як вдало висловився з цього приводу Е. Адлер, «якщо конструктивізм і веде про щось мову, то насамперед про зміни» [1, Р. 102]. Але разом з тим, цей аспект залишається недостатньо розкритим в існуючих роботах. Частково це пов'язано з тим, що доведення значимості і казуальної дії соціальних структур вимагало насамперед демонстрації їхньої континуальності, частково – із поширенням есенціалістського підходу, згідно з яким соціальні структури формуються і зазнають змін внаслідок тривалого відтворення певних міжсуб'єктивних практик [2, Р. 199].

Незважаючи на це, в рамках конструктивістської парадигми, на наше переконання, сформульовані положення, на основі яких можна виробити цілісне уявлення про трансформацію зовнішньої політики держав, у центрі уваги якого перебуватимуть не стільки зміни у матеріальному контексті, скільки зміни ідейних установок та соціальних структур [1, Р. 102]. Вироблення такого уявлення і становить мету даної статті.

Трансформація зовнішньої політики держави може бути зумовлена чинниками, що походять від внутрішнього чи зовнішнього контексту і мають матеріальний, інституційний чи ідейний характер. Головним напрямком наукових пошуків у цій царині є визначення того, які з цих чинників і за яких умов мають пріоритет та можуть спровокувати зміни у зовнішній політиці держави. В існуючих дослідженнях робляться спроби віднайти певні закономірності у співвідношенні вказаних чинників трансформації зовнішньої політики держав, з особливою увагою, у випадку конструктивізму, до чинників ідейного характеру. Так, К. Алден та А. Аран

акцентують увагу на тому, що ідейні фактори відіграють первинну роль у період транзитивних змін держави чи зміни її політичного режиму, в ході якої традиційні, інституційно закріплені орієнтири зовнішньої політики втрачають свою релевантність, а особистісні якості та ідейні установки провідних лідерів набувають особливої ваги [3, Р. 105-106]. К. Торан, у свою чергу формулює гіпотезу про те, що ідейні фактори вважаються більш значимими у ситуаціях, коли зовнішні структурні обмеження не є достатньо визначеними та імперативними і залишають державній еліті певний простір для вибору [4, Р. 23].

Найбільш амбітну спробу синтезувати ідейні та матеріальні чинники зовнішньополітичних змін на базі конструктивістського мислення здійснив у своїх працях Дж. Легро. Він стверджує, що нові зовнішньополітичні ідеї формуються на основі попередніх існуючих домінантних ідей та у співвідношенні із поточними подіями, які можуть або посилити релевантність діючих ідей або, в окремих випадках, призвести до їх радикальної зміни [5, Р. 4]. Такі зміни, в його трактовці, є результатом певних несподіваних зовнішніх криз або фрустрацій, які істотно порушують очікування, породжені діючими ідеями та уявленнями [6, Р. 45]. Однак, на відміну від традиційного бачення, Дж. Легро відходить від автоматизму між казуальним ефектом кризи та здійсненням змін у зовнішній політиці. Цілком справедливо вказуючи на те, що не кожна криза призводить до зовнішньополітичних змін, він вводить до цієї логічної послідовності «криза – зміни» дві проміжні стадії «колапсу» та «консолідації» [5, Р. 14]. На стадії «колапсу» відбувається переосмислення діючих ідей, яке може призвести або до їх усталення або до усвідомлення їх неадекватності або помилковості. У такому разі відбувається ревізія діючих ідей, яка в разі наявності прийнятної альтернативи відкриває шлях до «консолідації», коли така альтернатива усталюється і набуває домінантних якостей.

З критикою моделі Дж. Легро виступає В.Л. Йонг, який вказує на те, що в ній проблематизуються зміни ідейних уявлень лише про засоби реалізації державних інтересів, а самі державні інтереси вважаються даністю майже у дусі традиційного раціоналізму [7, Р. 791-792]. Тому він вважає, що дану модель слід доповнити ще однією стадією, на якій відбувається інтерпретація зовнішніх подій, їх оцінка як кризових або таких, що несуть загрозу, та визначення шляхів подолання цих загроз. Тобто В.Л. Йонг ставить під питання не лише зв'язок між кризовими подіями і змінами зовнішньої політики, але й між подіями і їх усвідомленням в якості кризових – таких, що вимагають змін.

Разом з тим, згаданим дослідженням притаманні два інші суттєві недоліки, а саме визнання вторинності та своєрідної реактивності ідейних змін зовнішньої політики держав, які, на думку вказаних авторів, можуть мати місце лише у відповідь на певні зміни об'єктивних матеріальних чи інституційних умов, особливо якщо вони створюють атмосферу невизначеності зовнішньополітичних орієнтирів [7, Р. 793]. Така реаквальна трактовка серйозно контрастує із традиційним конструктивістським наголосом на приматі позаматеріальних реалій у політичному процесі, що, за логікою, означає центральну роль ідейних змін у трансформації зовнішньої політики як автономного ідейно-практичного комплексу.

Якщо ж ми прагнемо зрозуміти механізм ідейних змін, то варто поставити питання у ширшому ключі, як це, до речі, робить сам Дж. Легро в одній зі своїх більш пізніх статей, пропонуючи сфокусуватися на тому, що стабілізує або дестабілізує існуючі ідеї, та що зумовлює виникнення та консолідацію нових ідей [6, Р. 44]. Для відповіді на ці питання необхідно абстрагуватися від матеріальних, практичних зрушень як неодмінної відправної точки у трансформаційному процесі і включити до наукового ареалу можливість власне ідейних змін зовнішньої політики, по-перше, не спровокованих екзогенними матеріальними чинниками, по-друге, спрямованих на програмування подальших змін у зовнішньому середовищі, а не лише на реагування на них [8, Р. 14-15], і по-третє, ініційованих відповідними акторами внаслідок аргументованого переконання, а не лише подіями, які вимагають змін чи сприймаються як такі [9, Р. 89]. У такому разі дослідницьке завдання буде полягати у визначенні того, як трансформуються структури соціальних значень, що конституують зовнішньополітичну ідентичність та мотивацію держав.

У цьому контексті потрібно відзначити, що трансформація соціальних значень не вичерпується втратою ними своєї релевантності в очах акторів. Іншими словами, ідейні зміни проявляються не лише у тому, що актори остаточно відмовляються від певних ідей. Соціальні структури, в тому числі зовнішньополітична ідентичність та мотивація, часто являють собою багаторівневі ієрархічні конструкції, в рамках яких ідеї можуть з плином часу переміщуватися з одного рівня на інший. Окрім того, вони можуть наповнюватися різним змістом або асоціюватися із різними практиками, що також являє собою важливі зміни, хоча їх складніше ідентифікувати, ніж зміни, спровоковані очевидною зовнішньою кризою. Тому трансформація зовнішньої політики часто являє собою тривалий послідовний процес ревізії

усталених соціальних значень, і тому не може вичерпуватись одномоментними кризовими подіями.

Найбільш вагомою у цьому плані є зміна онтологічної якості даних соціальних значень – від суто казуальних чи інструментальних преференцій до конститутивних ідентифікаційних ознак, які сприймаються як належне і вимагають відповідної репродукції, і навпаки. Фактично, йдеться про можливість обопільного переходу тих чи інших значень від сфери дії логіки наслідків до сфери дії логіки належності [10, Р. 754]. В рамках кожної з цих логік формуються власні ієрархії значень, в межах яких також відбуваються ті чи інші зміни.

Процес набуття певними ідеями власного неінструментального сприйняття отримав часткове висвітлення у конструктивістській літературі завдяки працям з теорії «соціального навчання» та соціалізації. Щоправда соціалізація – це лише один партикулярний механізм наділення певних ідейних конструкцій логікою належності, причому конститутивна якість цих значень у даному випадку вже визначена в рамках певної спільноти, до якої держава прагне соціалізуватися. Тобто теорія соціалізації, по суті, демонструє, як для певних держав конститутивної ролі набувають ідеї, які вже є конститутивними для іншої спільноти, але яким чином вони набули такої якості для даної спільноти, ця теорія не конкретизує.

Втім, питання переходу ідей та уявлень від дії логіки наслідків до дії логіки належності багато в чому співпадає з питанням побудови соціальних структур і пов'язано із процесами об'єктивізації на структурному рівні та інтерналізації на суб'єктному. Обидва ці процеси супроводжуються зниженням інструментального сприйняття даних соціальних значень. З преференцій, які потребують раціонального утилітарного обґрунтування, вони перетворюються на самоочевидні для даної спільноти аксіоми, за допомогою яких власне і відбувається раціоналізація та легітимізація зовнішньополітичних преференцій.

А от питання зворотного переходу – від логіки належності до логіки наслідків – є значно менш дослідженим у сучасній літературі. Чому певні ідеї, які довгий час сприймалися як належна даність, на деякому етапі перестають сприйматися у такій якості, ставляться під питання чи відкрито оскаржуються – цей аспект трансформаційного процесу випав з поля зору більшості прихильників конструктивізму. Частково це пояснюється тим, що у даному разі ми маємо справу із процесом, протилежним тому, який вивчає конструктивізм, а саме соціальною деконструкцією як антиподом соціального конструювання. Однак, нівелювати цей процес конструктивізм не може, оскільки без його врахування з поля зору випадає значний сегмент політичної реальності, який визначається «розвінчанням» певних ідей та уявлень і становить не менш вагому складову соціальної динаміки міжнародних відносин.

Якщо ми встановили, що головними способами конструювання є об'єктивізація та інтерналізація соціальних феноменів, то логічно буде припустити, що способами деконструкції виступають їх проблематизація та екстерналізація. При проблематизації соціальних значень (аналогічно до наукових тверджень) їх зміст, справедливість чи доцільність ставляться під сумнів. Проблематизація соціальних значень може відбуватися двома шляхами – або шляхом дискурсивного заперечення чи оскарження їх істинності, або шляхом оскарження їх зв'язку з асоційованими практиками. У першому випадку об'єктом проблематизації є саме соціальне значення, у другому – його казуальна функція. При екстерналізації ставиться під сумнів конститутивна якість цих значень для конкретного актора чи акторів, хоча їх казуальна функція може зберігатись, і тоді дане значення з елемента ідентичності перетворюється на звичайну преференцію в інструментальному сенсі.

Як у відношенні проблематизації, так і у відношенні екстерналізації мова йде про інтенціональну деконструкцію, яка, подібно до процесу конструювання, має своїм витоком цілеспрямовані дії акторів. Причому у відношенні зовнішньої політики держави імпульси до деконструкції соціальних значень можуть виходити від акторів як внутрішнього соціального контексту, так і міжнародного – інших держав чи недержавних акторів [11, Р. 105]. Процес деконструкції соціальних значень передбачає генерування відповідних дискурсів, які оскаржують ці значення як такі або їх казуальну чи конститутивну якість, обмеження чи припинення репродукції асоційованих з ними практик та відмову від даних значень в ході міжсуб'єктивних взаємодій. Деконструкція також може супроводжуватись демонтажем інституційних механізмів, призначених відтворювати оскаржувані значення (див. наприклад [12]). З цього можна зробити висновок, що необхідними передумовами для деконструкції соціальних значень є власне деконструюючий дискурс, актори, готові його артикулювати, та канали міжсуб'єктивної взаємодії для його поширення. Причому чим глибше інтерналізоване значення, або чим тривалішим є його плекання, тим ширші канали необхідно задіяти для його деконструкції.

Окрім того, оскільки утвердження та деконструкція соціальних значень протікають в іманентно конкурентному публічному просторі [13, Р. 62], вагому роль у цих процесах відіграє наявність альтернативних версій оскаржуваних соціальних значень та асоційованих з ними

практик [6, Р. 48]. Адже сприйняття певного значення в якості належного формується у тому разі, коли воно не має співмірних альтернатив [14, Р. 60], або коли такі альтернативи не розглядаються як прийнятні та допустимі [15, Р. 60]. З цього випливає, що, якщо маргіналізація альтернатив є ключовою передумовою для конструювання соціального значення [16, Р. 378], систематична артикуляція таких альтернатив є ключовою передумовою для порушення його «смыслові монополії» і, як наслідок, проблематизації. Тому, як стверджує В. Карлснес, зміни зовнішньої політики є наслідками концептуальних протиріч, що виникають між акторами у спільному дискурсивному полі в ході публічного обговорення питань зовнішньої політики [8, Р. 27]. Це підтверджує і Т. Хопф, вказуючи, що допоки навколо певних значень чи ідентичностей зберігаються розбіжності, залишається потенціал для їх зміни [2, Р. 180].

Однак, висунення альтернативного дискурсу, що проблематизує усталене соціальне значення, саме по собі ще не призводить до автоматичних змін у комплексі зовнішньої політики. Виклик, що походить від артикуляції та поширення альтернативних значень, може бути нейтралізований за допомогою дискурсивних стратегій, спрямованих або на нівелювання даної альтернативи, або на применшення її суперечливості по відношенню до діючого значення, або на її інкорпорацію до існуючої соціальної структури. Дж. Байеллі Меттерн розкриває зміст цих стратегій на прикладі нарративного аналізу функціонування спільнот безпеки. В її викладі ці стратегії називаються відповідно стратегіями «терору», «екзилу» та «толеранції» [17, Р. 363-369]. У випадку задіяння двох останніх стратегій для нейтралізації кинутого виклику може бути необхідним внесення певних змін чи коректив у діючі домінуючі соціальні значення.

Це означає, що поряд із кризовими, фрустраційними змінами, спрямованими на злам діючих соціальних значень, у політичному контексті можуть мати місце також зміни більш адаптивного, модифікаційного характеру, завданням яких є коригування діючих значень заради їх подальшого усталення та збереження їхньої релевантності.

Але соціальні значення рідко функціонують самі по собі, в одиничній якості, а переважно об'єднані в цілісні смислові ієрархії соціальних структур. У випадку зовнішньої політики ми маємо справу із комплексом, що складається, як було визначено, із конститутивних структур суб'єктності та ідентичності і казуальних мотиваційних установок. В рамках подібного розгалуженого комплексу адаптивні зміни можуть передбачати часткову ревізію або деконструкцію діючих соціальних значень чи асоційованих з ними практик, але при цьому загальна ідейна конструкція, на якій базується суб'єктність, ідентичність чи мотивація актора, не тільки не відкидається, але й навпаки, відтворюється та зміцнюється.

Цілком очевидно, що держави та актори, що приймають рішення від їх імені, не зацікавлені у повній деконструкції власної суб'єктності. Більш того, вони, як правило, прагнуть підтримувати видимість континуальності, не в останню чергу через прагнення не компрометувати усталені очікування власної поведінки в очах своїх партнерів та громадськості. Тому переважна більшість зовнішньополітичних змін не декларується ними відкрито, а проявляється у тих чи інших прихованих формах – зміщенні акцентів в офіційній риторичі, активізації контактів на певних напрямках, вдаванні до відмінних практичних дій тощо. Подекуди такі приховані інкрементальні зміни призводять у сукупності до кардинальної ревізії діючих соціальних структур без жодних зовнішніх потрясінь. Тобто більшість змін у комплексі зовнішньої політики держави носять адаптивний, а не фрустраційний характер, і рідко акцентуються в її офіційному дискурсі. Причому подібні зміни більш притаманні «нижчим щаблям» зовнішньополітичного комплексу, оскільки їх простіше трансформувати, ніж об'єктивовані і тривалий час усталені конститутивні значення. З огляду на це, можна констатувати, що адаптивні зміни інструментальних зовнішньополітичних преференцій більш вірогідні, ніж адаптивні зміни в структурі ідентичності чи суб'єктності держав.

У цьому сенсі виникає наступна проблема, пов'язана із тим, яким чином визначається адаптивний чи фрустраційний характер зовнішньополітичних змін. З одного боку, природно, що цей характер задається намірами акторів, що здійснюють такі зміни. Вони можуть цілеспрямовано прагнути розриву із діючими структурами або навпаки їх збереження. Але, з іншого, підсумковий результат трансформаційних зусиль акторів може не відповідати їх початковим намірам – фрустраційні наміри внутрішньої чи зовнішньої опозиції можуть бути нівельовані або каналізовані правлячою елітою в адаптивні зміни, і навпаки, зусилля із здійснення діючою владою часткових адаптивних змін можуть у кінцевому рахунку призвести до кардинальних зламів у зовнішньополітичному комплексі держави аж до втрати нею міжнародної суб'єктності.

Можна припустити, що характер і наслідки змін визначаються матеріальними умовами їх здійснення. Однак, встановити пряму кореляцію між матеріальними чинниками внутрішнього чи зовнішнього контексту і результатами трансформаційних зусиль акторів також не

представляється можливим, окрім випадків тотального колапсу, коли зникають самі умови для існування актора. В інших випадках, зміни у матеріальному середовищі впливають лише на здатність актора відтворювати практики, асоційовані з конститутивними для нього соціальними значеннями, та реалізовувати інструментальні преференції, а, як вже зазначалось вище, зрушення на практичному рівні не спричиняють автоматичних змін в ідейній площині, а залежать від їх інтерпретації акторами. Звісно, актори, що прагнуть фрустраційних змін, можуть інтерпретувати такі зрушення як підтвердження повної нерелевантності діючих ідейних установок і використовувати їх для підкріплення власних альтернативних дискурсів, але знов-таки правляча еліта може нейтралізувати даний виклик за допомогою нівелюючих стратегій чи адаптивних змін, або модифікувавши самі оскаржувані значення, або утвердивши їх зв'язок з іншими, менш обтяжливими з матеріальної точки зору практиками.

Характер і напрямок зовнішньополітичних трансформацій, як й інших елементів політичної реальності, не задається апріорі, а визначається у процесі міжсуб'єктивної взаємодії, що власне відповідає базовим положенням конструктивізму. У такому розрізі результат цього процесу залежить від якостей структури, яка підлягає трансформації, дискурсивних можливостей залучених до неї акторів та особливостей каналів міжсуб'єктивної взаємодії. Це означає, що первинними критеріями характеру зовнішньополітичних змін є параметри та якості ідейно-практичного комплексу зовнішньої політики держави, в тому числі її адаптивний потенціал. За висловом В. Карлснеса, «деякі зовнішньополітичні системи краще за інші пристосовані до розв'язання політичних протиріч і, як наслідок, до вироблення інноваційних стратегій» [8, Р. 27-28]. У тому разі, коли система є достатньо гнучкою і залишає простір для здійснення модифікацій без загрози для власної життєздатності, тобто коли деконструкція окремих її сегментів не призводить до деконструкції її в цілому, адаптивні зміни переважатимуть над фрустраційними.

Разом з тим, потрібно враховувати, що трансформація зовнішньої політики не є суто «інтровертним» процесом, який протікає виключно у внутрішньому соціальному контексті держави. У комплексі зовнішньої політики держав відображаються, закріплюються та відтворюються структурні параметри міжнародної системи, тому зміни у зовнішній політиці нерозривно пов'язані із змінами системної структури. І навпаки зрушення у системній структурі не можуть не зачіпати зовнішню політику держав. Фактично, трансформаційна взаємодія є одним із проявів взаємної обумовленості соціальних структур системного та суб'єктного рівнів.

Конструювання та утвердження соціальної структури міжнародної системи неминуче тягне за собою зрушення у соціальній структурі зовнішньої політики держав, тому що вимагає закріплення і відтворення в її комплексі відповідних системних значень. Від того, в яких умовах і яким шляхом відбувається об'єктивація цих значень, залежить характер та напрямок трансформаційних процесів у зовнішньополітичному комплексі. Якщо системні значення утверджуються консенсусним шляхом у рамках механізмів кооперативної взаємодії широкого кола акторів і при цьому радикально не суперечать їх базовим конститутивним властивостям, то зміни у комплексі зовнішньої політики в результаті усталення таких значень носитимуть переважно адаптивний характер. Якщо суперечностей із власною соціальною структурою вони не викликають, то у більшості випадків процес завершується простою інкорпорацією нових системних значень до зовнішньополітичного комплексу. Саме такі координовані системні реорієнтації зовнішньої політики, за твердженням, М. Фіннемор, є центральними об'єктами аналізу для структурного конструктивізму [18, Р. 31].

Однак, за всієї аналітичної привабливості цього сценарію подвійної кооперативної структурної трансформації, одним з різновидів якого є уподобана конструктивістами міжнародна соціалізація держав, конструктивізм як такий не може обмежувати ним свій науковий фокус, адже випадків кооперативної трансформації у міжнародних відносинах не дуже багато. Натомість сценарії, коли утверджувані системні значення вступають у протиріччя із діючими внутрішніми соціальними структурами або існуючими чи бажаними їх ідентифікаційними характеристиками, є більш численними і, потрібно відзначити, більш значимими для міжнародної системи. У такому випадку трансформаційні процеси можуть розвиватися двома шляхами – або пропоноване системне значення відкидається разом із структурою, в якій воно зафіксоване, або зовнішні чи внутрішні актори здійснюють тиск на власну соціальну структуру держави задля інкорпорації цього значення, спричиняючи фрустрацію внутрішніх усталених уявлень. За такого шляху трансформаційний процес може мати фрустраційні наслідки для зовнішньополітичного комплексу загалом, але їх можна уникнути, якщо знайти прийнятний варіант узгодження даної колізії або «ізолювати» дане значення чи применшити його вагу у власній соціальній структурі, або легітимізувати необхідність трансформації іншими, більш важливими для цієї структури значеннями.

У цьому відношенні слід відзначити, що в рамках внутрішнього соціального контексту держави існує набагато більше шляхів об'єктивації та усталення соціальних значень у порівнянні з міжнародним середовищем, тому внутрішні соціальні структури, в тому числі зовнішньополітичного комплексу, як правило, є міцнішими за соціальні структури міжнародної системи, які залежать у своїй репродукції від закріплення та відтворення у зовнішній політиці держав. Окрім того, для акторів внутрішнього контексту збереження та підтримання соціальних структур і суб'єктності держави закономірно є більш пріоритетним завданням за підтримання соціальних структур міжнародної системи. Це не означає, що внутрішні соціальні структури завжди превалюватимуть над міжнародними в ході трансформаційних процесів. Скоріше, між ними утворюється певний баланс, який утримується допоки він є прийнятним для більшості залучених акторів і завдяки якому стримується дія деструктивних імпульсів як зсередини, так і ззовні, здатних призвести до фрустраційних наслідків. Множинність соціальних значень дозволяє правлячій еліті здійснювати необхідні трансформації у такий спосіб, який уможливорює підтримання принаймні видимості зовнішньополітичної континуальності у внутрішньої та зовнішньої громадськості.

Однак, якщо такі фрустраційні кризові наслідки все ж таки наступають на одному з даних рівнів, це неминує призводити до серйозних наслідків на іншому. Зміни у зовнішній політиці держав, зокрема відмова від репродукції структурно заданих значень і практик, можуть призвести до демонтажу системної структури, якщо ці держави обіймають провідний статус у системі і її підтримання залежить від репродукції в їх зовнішньополітичному дискурсі та практиці. У ситуації, коли фрустрації зазнає комплекс зовнішньої політики менш статусної держави, це відкриває шлях внутрішнім акторам для розбудови її оновлених засад на базі альтернативних уявлень, але в той же час посилює роль сталих системних значень як ідейних орієнтирів у цьому процесі [3, Р. 105-106].

У разі, коли відбувається фрустрація системної структури, трансформація зовнішньої політики держав носить подвійний характер – з одного боку, держави намагаються обмежити деструктивні наслідки системної кризи для власної соціальної структури, а з іншого, прагнуть адаптувати її таким чином, аби скористатися можливостями для конструювання нової, більш сприятливої для себе соціальної структури міжнародної системи. Адже, як свідчать існуючі дослідження, у період кризи системних структур істотно зростають суб'єктні якості акторів, особливо тих, які зазнали найменших втрат внаслідок системної кризи, тобто чії ідейні установки не були дискредитовані чи нівельовані такою кризою. Їх власні соціальні структури залишаються єдиними чинними у системі, тому їх здатність цілеспрямовано впливати на конструювання нової системної структури суттєво підвищується [10, Р. 749].

Отже, розгляд проблеми трансформації зовнішньої політики держав кризь призму конструктивістської парадигми дозволив представити цей процес як перманентну динаміку конструювання та деконструкції акторами соціальних значень та асоційованих з ними практик, а також їх конститутивних і казуальних якостей, відійшовши від домінуючого у літературі суто «кризового» сприйняття змін у зовнішній політиці виключно у світлі радикальних змін матеріальних чи інституційних умов. Це уможливило виокремлення адаптивного та фрустраційного характеру зовнішньо-політичних трансформацій, який, втім, не задається апіорі одними лише намірами їх ініціаторів, а визначається в ході міжсуб'єктивної взаємодії у внутрішньому та міжнародному публічному просторі. При цьому, звернення до холистичного підходу і положення про взаємну обумовленість соціальних структур системного та суб'єктного рівнів дало змогу сформулювати базове уявлення про взаємозв'язок трансформаційних процесів у зовнішньополітичному комплексі держави та у структурі міжнародної системи.

Література

1. Adler E. Constructivism and International Relations / E. Adler // Handbook of International Relations / W. Carlsnaes, Th. Risse, B.A. Simmons (eds.). – London: Sage Publications, 2002. – P. 94-118.
2. Hopf T. The Promise of Constructivism in International Relations Theory / T. Hopf // International Security. – 1998. – Vol. 23, No. 1. – P. 171-200.
3. Alden Ch. Foreign Policy Analysis: new approaches / Ch. Alden, A. Aran. – London: Routledge, 2012. – 176 p.
4. Thorun Ch. Explaining change in Russian foreign policy : the role of ideas in post-Soviet Russia's conduct towards the West / Ch. Thorun. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. – 203 p.

5. Legro J. Rethinking the World: Great Power Strategies and International Order / J. Legro. – Ithaca: Cornell University Press, 2006. – 253 p.
6. Legro J. The Plasticity of Identity under Anarchy / J. Legro // European Journal of International Relations. – 2009. – Vol. 15, No. 1. – P. 37-65.
7. Yong Wook Lee. Synthesis and reformulation of foreign policy change: Japan and East Asian financial regionalism // Review of International Studies. – 2012. – Vol. 38, No. 4. – P. 785-807.
8. Carlsnaes W. On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualization / W. Carlsnaes // Cooperation and Conflict. – 1993. – Vol. 28, No. 1. – P. 5-30.
9. Flockhart T. Constructivism and foreign policy / T. Flockhart // Foreign Policy: Theories, Actors, Cases / S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (eds.). – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – P. 78-93.
10. Widmaier W. Exogenous Shocks or Endogenous Constructions? The Meanings of Wars and Crises / W. Widmaier, M. Blyth, L. Seabrooke // International Studies Quarterly. – 2007. – Vol. 51, No. 4. – P. 747-759.
11. Hansen L. Discourse analysis, post-structuralism, and foreign policy / L. Hansen // Foreign Policy: Theories, Actors, Cases / S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (eds.). – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – P. 94-109.
12. Béland D. Ideas, institutions, and policy change / D. Béland // Journal of European Public Policy. – 2009. – Vol. 16, No. 5. – P. 701-718.
13. Larsen H. Discourse analysis in the study of European foreign policy / H. Larsen // Rethinking European Union Foreign Policy / B. Tonra, Th. Christiansen (eds.). – Manchester: Manchester University Press, 2004. – P. 62-80.
14. Fearon J. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View / J. Fearon, A. Wendt // Handbook of International Relations / W. Carlsnaes, Th. Risse, B.A. Simmons (eds.). – London: Sage Publications, 2002. – P. 52-73.
15. Epstein Ch. The Power of Words in International Relations : birth of an anti-whaling discourse. – Cambridge: MIT Press, 2008. – 333 p.
16. Doty R.L. Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory / R.L. Doty // European Journal of International Relations. – 1997. – Vol. 3, No. 3. – P. 365-392.
17. Bially Mattern J. The Power Politics of Identity / J. Bially Mattern // European Journal of International Relations. – 2001. – Vol. 7, No. 3. – P. 349-397.
18. Finnemore M. National Interests in International Society / M. Finnemore. – Ithaca: Cornell University Press, 1996. – 154 p.